

SLOVENSKI TISK V BEGUNSKIH TABORIŠČIH
V AVSTRIJI IN ITALIJI
1945—1948

Milica Strgar

Od 6. do 9. maja 1945 se je po edini poti, ki je še ni bila osvobodila partizanska vojska, umikalo nekaj tisoč Slovencev proti Koroški. (Na Primorskem se je beg čez Sočo začel že prej.) Bežali so znani protiljudski politiki, njihovi predvojni in medvojni propagandisti in aktivisti in bežali so poveljniki in njihova protiljudska vojska. Na drugi strani meje so se zbrali tudi mnogi razumniki, profesorji in učitelji, časniki, književniki in drugi umetniki ter precej tistih duhovnikov, ki so bili znani z na videz verskimi nauki speljati marsikaterega Slovenca v protinarodna dejanja. Na Koroškem so se tako znašli celotni uredništvi Slovenca in Slovenskega doma, del Jutrovega uredništva, uredniki razen verskih listov, vodstva in sodelavci njihovih založniških hiš itd. Politiki, ki niso ničesar prepuščali naključjem, so poskrbeli, da so ti strokovnjaki prišli v posamezna taborišča, nekateri prav kmalu tudi v taborišča v Italiji. Izkušeni, kot so bili, so se zavedali, kako potreben jim bo tisk za delo med samimi begunci in za pomoč pri zahodnih zaveznikih. Med begunci so morali ohranjati zaupanje v lastno politiko na drugi strani pa sovraštvo do nove Jugoslavije, zaveznike pa prepričevati, kako so že vsa vojna leta bili njihovi goreči prijatelji. Za vse to in za slepilo, da se bodo z zavezniško pomočjo prav kmalu vrnili v domovino izganjat novo oblast, so potrebovali tudi svoj tisk.

Prvi begunski listič so izdali vojaški begunci v italijanskem taborišču Visco, najbolj pa so razvili tisk begunci v avstrijskih taboriščih.

Prvi njihov list Demokratična Slovenija je začel izhajati 12. maja 1945 v Lienzu. Razmnoževan dnevnik na 2 straneh pisarniškega papirja (tak format je imela skoraj vsa njihova periodika in tudi drug tisk) so urejali Ruda Jurčec, Andrej Uršič in Tine Debeljak. Izhajal je do konca maja 1945. (Baje so ohranjene še 3 številke, žal,

nobena v NUK.) Komaj 3 dni pozneje (15. maja) je začel v Vetrinju izhajati dnevnik Domovina v taborišču. Prve 4 številke so bile tipkane na 2 straneh, od 19. maja naprej pa so ga razmnoževali. List je urejal France Kremžar. Izšlo je 41 številk; 40. in zadnja, 41. (2. julija) že v Lienzu, kamor so angleške vojaške oblasti preselile največ beguncev iz opuščenega Vetrinja. Tretji list, glasilo 2. bataljone domobranskega polka, z naslovom Za lepšo bodočnost, so začeli izdajati v Vetrinju 17. maja 1945. Urejal ga je Jaka Mavec, izšlo je 9 številk, zadnja 26. maja 1945.

Vetrinjsko taborišče je bilo razpuščeno zadnje dni junija 1945. Za begunce v Lienzu je 3. julija (po nekaterih virih pa že 1. julija) začel izhajati dnevnik Novice, razmnoževan na 2, včasih na 4 straneh, po potrebi pa je imel tudi kakšno posebno številko. List je bil pod skrbništvom taboriščnega vodstva, najprej angleške vojaške uprave, pozneje pa UNRRA. Izšlo je 420 številk, zadnja 13. novembra 1946, ko so se taboriščniki spet selili, zdaj v taborišče Špital.

»Cenzurirane« Novice pa niso bile po volji snovalcem begunske politike in propagande. Zato so 5. julija 1945 začeli kot protiutež izdajati Domače glasove. List so razmnoževali, v njegovi glavi pa je v začetku pisalo, da izhaja v Celovcu, čeprav so ga izdajali v Lienzu. Proti koncu oktobra 1945 pa so navedbo v glavi spremenili in »priznali«, da so iz Lienza. S 1. novembrom so začeli tudi z novim štejtjem. List je izhajal večinoma na 4 straneh v 650 izvodih vse do 12. novembra 1946, ko so begunce selili v Špital. V tem taborišču pa so že imeli svoje glasilo Taboriščnik, zato so Domači glasovi prenehali izhajati. Pojavili so se spet 1. julija 1948 v Triestachu pri Lienzu.

Ob istem času kot gornja lista pa je v Lienzu 4. julija 1945 begunska župnijska pisarna začela izdajati Cerkvena oznanila, verski tednik na 2 do 4 straneh. Do 1. novembra 1946 (selitev!) je izšlo 72 številk.

Tudi v drugih taboriščih so že 1945. imeli različne liste. Sredi poletja so bila v Št. Vidu na Glini Slovenski taboriščnik in tednik za mladino Begunček; v Judenburgu je bil Dom ob Muri; v Anrrasu na Tirolskem so dijaki - stražarji imeli Slovenca v Tirolah ter Poročila in vesti, ki jih je zbiral Vidmar Kozina.

Leta 1945 je v Avstriji začelo izhajati 15 slovenskih begunskih listov in revij (nekateri so tudi že prenehali) ter nekaj drugega tiska. Križev pot z Marijo (škofa Rožmana) je bila prva brošura v begunstvu; Marija z nami gre na tuje, sonetni venec avtorja Re-O.-ja (= Vladimirja Kosa) je bila prva njihova pesniška zbirka; izdali so tudi molitvenik in nekaj drugih verskih tekstov. Tudi Pastirsko pismo jugoslovanskih škofov ni manjkalo. Poleg verskih in zlasti

političnih propagandnih del (za primer še: Tito doli — Peter gori) so pripravili še nekaj berila za šolarje: Levstikovega Martina Krpana, Meškovo Romanje na goro, Valjavčevega Pastirja, Slovensko čitanko za ljudske šole in Prvo berilo. — Ob koncu leta 1945 so lahko našli 31 enot slovenskega tiska.

Njihovo število pa je raslo še zlasti 1946. in 1947. leta. Izdajati so začeli nekaj nove periodike, predvsem pa več šolskih knjig in priročnikov. Zelo dejaven je postal tudi založniški odsek Katoliške akcije Naša pot, ki je sam izdal nad 20 naslovov, leta 1948 pa so begunci imeli že drugačne skrbi: vse bliže je bilo ukinjanje taborišč in vprašanje, kam oditi. Zato so tedaj izdajali zlasti priročnike z navodili za selitev ter učbenike in slovarje jezikov dežel, kamor se bo najverjetneje dalo vseliti.

Med svojim taboriščnim življenjem v Avstriji (nekaj jih je živelo tudi zunaj taborišč) od 1945. do 1948. leta so slovenski begunci izdali 174 enot. Med njimi je bilo 27 enot periodike (od dnevnikov do dvo-mesečnikov, od mladinskih listov do stanovskih glasil); 48 učbenikov, slovarjev, zemljevidov in drugih priročnikov; 48 je bilo molitvenikov, katekizmov, verskih priročnikov in verskovzgojnih tekstov; 13 izvirnih pesniških zbirk, povesti, črtic in almanahov; 9 del klasikov slovenske literature, predvsem del za mladino; drugo pa so bili družboslovni teksti, spisi o stanovski ureditvi in socialni problematiki, razni priložnostni teksti (Pravilnik o taboriščnem življenju, tekst o organizaciji UNRRA), letna poročila begunske gimnazije in seveda posebno sovražno napisana dela proti narodnoosvobodilnemu boju in mladi Jugoslaviji.

Organizirali so si precej razvito tiskovno središče — »begunsko tiskarno« — v Lienzu, v Špitalu pa je bilo najbolj razvejano založništvo. Tukajšnji izdajatelji so npr. bili: Pisarna narodnega delegata, Župni urad begunskega taborišča, Dekliška Katoliška akcija, Zveza katoliških deklet, Zveza katoliških žena, Zveza katoliških mož in fantov, Društvo za širjenje vere, Slovenske skavtske stege, Slovenska igralska družina, Slovenska begunska kmetijska šola in nekatere druge njihove organizacije. Več del pa so izdali tudi posamezniki ali pa so jih avtorji sami založili. Zunaj taboriščne organizacije pa sta takrat bili slovenskim beguncem na voljo tudi celovška Carinthia in Goriška Mohorjeva družba.

V italijanskem taborišču Visco je začel že 5. maja 1945 izhajati prvi slovenski begunski list Jugoslovanski vestnik; najprej je bil dnevnik, ki ga je urejal Pušenjak, pozneje pa tednik z urednikom Gorjupom. Iz Visca se je selil v druga italijanska taborišča, dokler ni konec maja 1947 prenehal izhajati. (Žal, tudi tega lista ni v NUK.) Bil pa ni samo prvi, ampak nekaj časa tudi edini list slovenskih

beguncev v italijanskih taboriščih. Drugi so začeli izhajati šele proti poletju in jeseni 1945. Največ jih je bilo v taboriščih Servigliano in Senigallia. Nekakšno tiskovno središče se je razvilo v Serviglianu okrog Zedinjene Slovenije, »glasila slovenskih beguncev v Italiji«, ki je kot dnevnik začela izhajati 6. septembra 1945 v Monigu in se kmalu skupaj z begunci preselila v Servigliano. Med uredniki je bil tudi Joško Krošelj. — Imela je več prilog ali kako drugače nase vezanih izdaj. Prilogi sta bili: dominsvetovska revija Svet in dom, ki je izhajal od novembra 1945, večinoma kot ilustriran mesečnik na 16 straneh in v uredništvu Jožeta Krivca, in verski tednik Sejallec; ta je izhajal od 1. decembra 1945 do konca oktobra 1947; proti koncu izhajanja se je osamosvojil in se preselil v taborišče Senigallia. Zedinjena Slovenija je izdajala še Begunske katoliške misijone (nadaljevanje Katoliških misijonov), modno revijo Lepa Vida in verjetno še nekatere druge tiske v Serviglianu.

V taborišču Eboli je 1. novembra 1945 začel izhajati štirinajstdnevnik Mi in svet (pozneje je postal mesečnik); do marca 1947 je izšlo 20 števil s skupno 360 stranmi v nakladi 120 izvodov; mesečnik je imel podnaslov Revija slovenske armade; urejal jo je Pavle Borštnik. — V istem taborišču so izdajali tudi mesečnik Yugoslav Herald v angleščini za tujce; od 10. marca 1946 do marca 1947 je izšlo 17 števil, v začetku v 30, proti koncu pa v 500 izvodih. List so baje izdajali ilegalno, za neuradnega izdajatelja pa so imeli Komando slovenske armije J. V. (= Jugoslovanske vojske).

V nekaterih taboriščih so izdajali svoja glasila le kot stenčase, ki so jih razmnoževali v malo izvodih, a včasih prav obsežne (tudi po 16 strani). Kot stenčase so izdajali tudi satirične in humoristične liste, kot npr. Rafal, Triglav, Logerski bodlikovec in Taboriščni skrat.

Tudi v taboriščih po Italiji so izdajali izvirne pesniške zbirke (4 v letih 1946 in 1947), leposlovne liste, almanaha z izbranim leposlovjem in mladinsko povest. Svoja ločena glasila so imeli duhovniki in bogoslovci; Zveza združenih delavcev (katoliških beguncev) je začela izdajati Družabno pravdo; skupina stražarjev v Rimu (Žebotov krog) je imela Slovensko državo in almanah Znamenje ob poti, akademiki - mladci pa Novo dobo, ki je izdala še 2 snopiča antologije begunskih pesmi Naše pesmi, enega v Rimu, drugega pa pozneje v Madridu, kamor so odšli študirat. Najbolj razširjen pa je bil tiskani Koledarček slovenskih emigrantov za leto 1946 avtorja Vida Zemljiča (= Tineta Debeljaka), ki je izšel v Rimu na 112 straneh žepnega formata.

Solskih knjig in priročnikov (niti verskih) ni v bibliografijah tega tiska.

V času begunskih taborišč v Italiji so slovenski begunci skupno s tistimi, ki so svobodno živeli v Rimu in nekaterih drugih krajih, izdali 46 enot.

Tako v Avstriji kot v Italiji pa so slovenski begunski razumniki pisali tudi v slovenski glasili, ki so ju v Trstu oziroma v Celovcu izdajali zahodni zavezniki; na Tržaškem in Goriškem so sodelovali pri manjšinskem tisku Jugoslaviji nenaklonjenih zamejskih krogov; svoje prispevke pa so pošiljali tudi Ameriški domovini in nekaterim ameriškim slovenskim verskim listom.

In še v enem taborišču so imeli slovenski tisk: v taborišču Münster na nemškem ozemlju je od junija 1947 do februarja 1948 trikrat mesečno izhajala revija Žica.

Pregled je narejen po samih begunskih podatkih in bibliografijah. Sestavljati so jih začeli že v taboriščih, jih nadaljevali čez leta, ko so se ustalili v deželah onstran oceana, ob raznih priložnostih pa se z uspehi prav radi pohvalili in skrbno naštevati naslov za naslovom. Kljub temu pa je bilo mogoče v taboriščnem in poznejšem tisku najti še nekaj enot, ki jih sami niso navedli. Zato je v gornjem pregledu 12 enot (10 za avstrijska in 2 za italijanska taborišča) več kot v begunskih bibliografijah. Prav mogoče pa je, da bo podrobnejši študij vsega begunskega tiska razkril še kakšno novost.

Zelo malo pa vemo o urednikih in sodelavcih takratnega tiska. Po drobcih in postopoma jih je mogoče odkrivati in razvozlavati njihove psevdonime šele v poznejšem tisku, največ pa v osmrtnicah, ki jih objavljajo v svojih listih. Tudi te še čakajo na temeljitejši pregled.

Od 215 ugotovljenih enot slovenskega begunskega taboriščnega tiska je v NUK le 34 naslovov: 29 iz avstrijskih in 5 iz italijanskih taborišč; 13 naslovov je periodike (11 iz avstrijskih in 2 iz italijanskih). Med 21 enotami drugega tiska jih je 18 iz avstrijskih in 3 iz italijanskih. (Samo mimogrede še podatek, da sta v NUK samo 2 šolska učbenika: Šolsko berilo za 1. razr. srednjih in sorodnih šol in Šolska pesmarica.) Toda še ti podatki ne povedo vsega o skromnosti tega fonda v NUK; med periodiko je namreč več enot zelo pomanjkljivih s komaj nekaj številkami, popolne pa so resnično redke.

Kar 20 enot z avstrijskega področja je 1976. leta NUK dobila iz zapuščine vrhovnega dušnega pastirja jugoslovanskih beguncev v Avstriji. Za 1 leto periodike z italijanskega ozemlja se je obogatila iz zapuščine našega državljana. Vse drugo gradivo pa je NUK dobila z zamenjavo. Po letu 1976 se je fond povečal (1983) samo še za eno enoto, kar pa je vseeno dokaz, da je tudi še po toliko letih mogoče najti ta tisk.

Možnosti so različne. Nekaj bi jih moralo biti v rimskem Sloveniku, kamor so begunci z onkraj oceana poslali vso zbirko begunskega tiska — »Slovensko zdomsko knjižnico« — ki jo je zbiral njihov ljubitelj knjig, a zanjo po njegovi smrti niso našli primernega prostora. Prekladali so jo sem in tja, dokler je niso sprejeli v Rimu. V svojem tisku so takrat zapisali: »(..) Tako je Slovenik dobil le študijsko knjižnico, ki je neprecenljive vrednosti tudi zato, ker je zdaj blizu domovine in na doseg slednjemu znanstveniku, ki se lahko pouči o slovenski emigracijski kulturni ustvarjalnosti, kadar bo čutil potrebo po njej. (..)« (Zbornik Svobodne Slovenije, 1971/72, str. 412.)

Nekaj tega tiska bi bilo verjetno še mogoče dobiti tudi po ko-roških in tirolskih župniščih, kjer se je zaposlilo precej begunskih duhovnikov (nekateri so tam tudi ostali), niso pa pretrgali zvez s taboriščnim življenjem. Odlašanje pa iskanju ni v korist.